

Musikkterapi som anerkjennelse. En mor-barn gruppe innenfor rammen av barnevernet

Gro Trondalen

SAMMENDRAG

Denne teksten presenterer et musikkterapiprojekt ved et mødre hjem innenfor rammen av barnevernet. Mødre og barn (2–4 år) deltok i en musikkterapi-gruppe i 4 måneder. Målet for prosjektet var å prøve ut musikk som virkemiddel for bedring av oppvekstvilkår. Hovedspørsmålet i teksten er hvorledes musikalsk anerkjennende samhandling kan bidra til å styrke og utvikle samspillet mellom mor og barn i en musikkterapi-gruppe innenfor rammen av barnevernet. Praktiske eksempler fra musikkterapi-gruppen er diskutert med utgangspunkt i nyere intersubjektiv utviklingsteori med et særlig fokus på anerkjennelse. Resultatene fra musikkterapiprojektet viser at relasjonen mellom mor og barn utdypes og den subjektive opplevelse av egen mestring styrkes. Gjennom egen deltakelse i et kulturelt og musikalsk nettverk, tilbyr musikalsk samspill en opplevelse av tilhørighet til tid og sted. Dette kan bidra til styrking av kreativ energi og en anerkjennelse av egen identitet gjennom nye og livgivende opplevelser. Filosofisk sett knyttes anerkjennelsens former til sosial tilhørighet og psykisk helse gjennom et samspill mellom primærrelasjoner (emosjonell hengivenhet), rettsforhold (kognitiv respekt) og verdifelleskap (sosial verdsetting). Teksten foreslår at når vi våger å se inn i Den Andres Ansikt, som en ukrenkelig menneskelig skapning, kan også musikkterapi bidra til anerkjennelse, oppreisning og en fornyet utviklingslinje for hvert enkelt menneske.

Nøkkelord: *Anerkjennelse, barnevern, ressurser, mor-barn gruppe, musikk-terapi*

Innledning

Mødre og barn har et grunnleggende behov for å dele opplevelser. Felles delte, utforskende og anerkjennende opplevelser utvikler atferd og selvfølelse (Kirkerud, 2015; Satir, 1972/79). Musikalsk samspill i gruppe kan legge til rette for gode øyeblikk for mødre og barn. Et lekende og ressursfokuseret fellesskap kan tilby nye samhandlingsmuligheter både for mødrene og barna.

Denne teksten bygger på et forskningsprosjekt i musikkterapi ved en barneverninstitusjon. Mødre og barn (2–4 år) deltok i en musikkterapigruppe i 4 måneder. Målet for musikkterapiprosjektet var å prøve ut musikk som virkemiddel for bedring av oppvekstvilkår. Hovedspørsmålet i denne teksten er hvorledes musikalsk anerkjennende samhandling kan bidra til å styrke og utvikle samspillet mellom mor og barn i en musikkterapigruppe innenfor rammen av barnevernet. Det empiriske grunnlaget for teksten ble samlet inn til en hovedfagsoppgave i musikkvitenskap *Musikkterapi og samspill* (Trolldalen, 1997a, 1997b). I den foreliggende artikkelen er det empiriske utvalget utvidet, og det praktiske arbeidet er samtidig gitt et fornyet og oppdatert teorigrunnlag.¹

Praktiske eksempler er diskutert med utgangspunkt i nyere utviklingspsykologi (Johns & Svendsen, 2012; Trevarthen & Malloch, 2000; Trondalen, 2016) med et særlig fokus på anerkjennelse (Schibby, 2009; Honneth, 1992/2007). I teksten foreslår jeg at gjensidig anerkjennelse gjennom musikalsk dialog kan fremme positiv utvikling. Relasjonen mellom mor og barn kan fordypes, og den subjektive opplevelse av egen mestring styrkes. Gjennom mødrenes og barnas deltakelse i et musikalsk-kulturelt nettverk, kan musikalsk samspill gi en opplevelse av sosial tilhørighet. Dette kan bidra til styrking av kreativ energi og en anerkjennelse av egen identitet gjennom nye og livgivende opplevelser av samspillet.

Teoretiske perspektiver

Å bli sett og anerkjent er et dypt menneskelig anliggende, uansett alder. Barnekonvensjonen (FN, 1989, ble bekreftet i Norge i 1991), anerkjenner at barn har særlige

---

1 Jeg er både musikkterapeut og forsker i dette prosjektet. Når det gjelder observasjoner og beskrivelser av musikkterapi, bruker jeg benevnelsen "musikkterapeuten". Når det gjelder forsker-stemmen, betegnes denne som "jeg".

rettigheter knyttet til statusen å være barn: barn har rett til deltakelse.² FNs verdenserklæring for menneskerettigheter, artikkel 27, sier, "Enhver har rett til fritt å delta i samfunnets kulturelle liv, til å nyte kunst og til å få del i den vitenskapelige fremgang og dens goder".³ Kunst og kultur kan gi gode opplevelser, og egen deltakelse kan gi mulighet til å skape og uttrykke seg. Kunsten viser oss det sårbare i oss alle. Kulturell deltakelse, her med fokus på *musikalsk deltakelse*, er én måte å bli synlig og anerkjent på.

Anerkjennelse

Alle trenger å bli bekreftet og anerkjent som *seg selv* i den sammenhengen hver og en befinner seg i. Filosofen Axel Honneth (1992/2007) legger vekt på forskjellige anerkjennelsesformer, og forholdet disse strukturelle formene har i forhold til hverandre. Han kopler sammen sosiologiske teorier om klasse med psykologiske elementer fra sosialt samspill som respekt-disrespekt, konflikt, skam og anerkjennelse. Honneth fokuserer på tre former for anerkjennelse i: 1) primærrelasjoner (emosjonell hengivenhet), 2) rettsforhold (kognitiv respekt) og 3) verdifelleskap (sosial verdsetting). Disse former for anerkjennelse spiller inn i forhold til sosial tilhørighet og psykisk helse. I et intervju med Peter Dews (2007, avsnitt 14) sier Honneth at "*forms of recognition are multi-dimensional, and characterised by different social relationships: significant modern historical forms including love (emotion), legal respect and social esteem*". Anerkjennelse har flere former og kjennetegnes av ulike sosiale relasjoner. I teksten gir jeg primært eksempler på den tidlige og utviklingsbefordrende anerkjennelsen innenfor rammen av en musikkterapigruppe. Det vil si de *nære relasjoner*, det Honneth (1992/2007) kaller primærrelasjoner. En slik kjærlighetsrelasjon (primærrelasjon) ses som forutsetning for selvfølelse. Denne primærrelasjon står imidlertid også i forhold til andre former for anerkjennelse, noe jeg kommer tilbake til i drøftingen av de empiriske eksemplene.

Den *rettslige* anerkjennelsens dimensjoner, rettsforhold, knytter an til menneskets rett til å bli sett og anerkjent som unikt. Subjektet har verdi i seg selv gjennom å være et menneske. FNs verdenserklæring om menneskerettigheter og Barnekonvensjonen er nettopp uttrykk for anerkjennelsen av at 'alle medlemmer av menneskeslekten' har en rett til deltakelse og velferdsrettigheter.⁴ Rettslig anerkjennelse blir her koblet til

---

2 Lastet ned 20.02.2016 fra <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-barnets-rettigheter-Barnekonvensjonen>

3 Lastet ned 20.2.2016 fra <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>

4 Les mer om begrepet deltakelse, for eksempel om deltagelse og velferdsrettigheter (m.m.), i Stensæth og Jenssen (2016).

menneskets tilhørighet til gruppe eller klasse, til status og rettigheter. Den rettslige anerkjennelsen av personen knyttes til individet som 'fritt og rasjonelt menneskelig subjekt'. I følge Honneth (1992/2007) er den rettslige anerkjennelsen en forutsetning for selvrespekt. "Rettigheter kan forstås som anonymiserte tegn på sosial respekt", sier Falkum, Hytten & Olavesen (2011: 48). Når det gjelder selve rettighetstypene innenfor den rettslige anerkjennelsens dimensjoner eller rettsforhold, må disse sees i sammenheng med hverandre, og i relasjon til historisk utvikling.

Mens den rettslige anerkjennelsens dimensjoner knytter an til personenes allmenne egenskaper, krever den *sosiale verdsetting* et "sosialt medium som på en allmenn og intersubjektivt forpliktende måte må kunne gi uttrykk for forskjellene i egenskaper mellom subjektene" (Honneth, 1992/2007: 131). Den sosiale verdsettingen, verdifelleskapet, dreier seg om de spesielle egenskapene som skiller menneskene fra hverandre. Fokuset er her på hva det enkelte individ bidrar med av personlige egenskaper, ferdigheter og prestasjoner for å formidle samfunnets kulturelle selvforståelse, det vil si samfunnets etiske verdier og mål. Denne kulturelle selvforståelsen, sier Honneth, består av en symbolsk artikulert, alltid åpen og løs orienteringsramme. Det betyr at den enkeltes ferdigheter og prestasjon blir målt på bakgrunn av samfunnets kulturelle selvforståelse. Det blir samfunnets etiske verdier og mål som legitimerer hvordan hver og en blir sosialt verdsatt. Disse mål kan for eksempel knyttes til utdanning, kvinnefrigjøring og endringer i samlivsmønstre. Et annet eksempel på sosial verdsetting kan være hvorledes samfunnet omtaler personer. Overført til denne teksten kunne en omtale være: 'hun er et barnevernsbarn', med sine underliggende tilleggsbetydninger.

Med tanke på sosial verdsetting er det et tankekors at mange mennesker, for eksempel mennesker innenfor rammen av psykisk helsevern, ønsker seg jobb, men ikke får arbeidstilbud (Falkum, Hytten & Olavesen, 2011). Økonomien kan bli utfordrende å håndtere, samtidig som flere føler seg lite verdsatt når deres verdi måles opp mot prestasjon og jobbferdigheter. Det skapes sirkler som gir utfordrende ringvirkninger. Ikke minst på denne bakgrunn mener jeg at de ulike anerkjennelsesformene påvirker hverandre og fungerer gjensidig konstituerende. Alle de tre typer anerkjennelse, eller mangel på disse, har betydning for vår sosiale tilhørighet og mentale helse.

Anerkjennelse er viktig i mellommenneskelig relasjoner generelt, men betyr særlig mye i et foreldre-barn forhold der styrkeforholdet er ujevnt fordelt. På det praktiske plan innebærer anerkjennelse: lytting, forståelse, akseptasjon, bekreftelse og toleranse (Schibby, 1996). På teorinivå er både empati og intersubjektivitet viktige begrep for å forstå en anerkjennende relasjon. Psykologen Benjamin (1990: 35) trekker frem betydningen av den subjektive anerkjennelsen av den andre som et subjekt, som avgjørende i forhold til endring. Dette innebærer at intersubjektivitet fanger opp kjernen i anerkjennelse på teorinivå (Schibby, 2009), ved at to subjekt møter hverandre

gjennom gjensidig anerkjennelse, affektinntoning, og deling av felles oppmerksomhetsfokus. Det er den moderne utviklingspsykologiens forståelse av intersubjektivitet (Trevarthen, 1980; Stern, 2000) som ligger til grunn for begrepet. Intersubjektivitet handler om å knytte en mental kontakt slik at følelser kan utforskes. Kjerneelementer er opplevelse, kropp og følelser. Intersubjektivitet innebærer en opplevelse av at "jeg-vet-at-du-vet-at-jeg-vet" og "jeg-føler-at-du-føler-at-jeg-føler". Denne type mental kontakt (intersubjektivitet) er ikke-verbal (Stern, 2000). En utforskende utvidelse av det intersubjektive felt (Tronick, 1998), legger til rette for uviklende og livsbejænde opplevelser, der relasjonen i *seg selv* er sett som betydningsfull (Trondalen, 2016).

Anerkjennelse og ros

I praksis betyr anerkjennelse noe annet enn positiv tilbakemelding eller ros. Når en voksen gir ros til et barn, foregår det en vurdering bevisst eller ubevisst av det den andre gjør. Bedømmelsen innebærer at handlingen eller følelsen blir vurdert som rett eller galt, ut fra hva den voksne mener er bra eller dårlig (Trondalen, 2016). Denne type tilbakemelding behøver ikke å bety at barnet blir klar over sin egen opplevelse (Bae, 1985). Tvert imot kan rosen føre til at det en selv opplever blir uklart, nettopp fordi det i denne type tilbakemelding ligger et element av å skulle være takknemlig ovenfor den som gir rosen. Med andre ord kan ros føre til fortsatt avhengighet og manglende selvstendighet, i stedet for et atskilt og autonomt forhold til egne opplevelser.

Anerkjennelse dreier seg ikke om påvirkning, men om en erfaring av å bli forstått og 'fanget opp' i en annen, innenfor den andre. Dette kan forstås som en form for reflekterende funksjon, det vil si mentalisering (Fonagy, Gergely, Jurist & Target, 2002). Denne vekselvise prosessen driver bevissthetsutviklingen videre, og innebærer retten til egne opplevelser og oppfatninger. Nettopp denne anerkjennelsen av personens egenopplevelse gir rom for at individet kan se seg selv med nye øyne, og føre til forandring.

"Morstilstand" og musikkterapi

I *The Motherhood Constellation*, tar Stern (1995) til orde for at mødre med små barn befinner seg i en egen fullstendig normal (!) "morstilstand", som varer fra måneder til år. Denne morstilstanden tilsier at mor ønsker å hjelpe både barnet og seg selv, og at forholdet mellom mor og barn allerede er etablert fra starten av. Denne forståelsen innebærer fokus på hvilken *retning* det videre samspill bør ta veien, mer enn å lete etter hva som kan/har gått galt i et utviklingsforløp. I musikkterapi understrekes mødrenes egne ressurser, personlig kapasitet, styrke, humor og nysgjerrighet, for at

mødrene selv kan velge å delta i dans, bevegelse, sang eller spill. Musikkerapeutens rolle blir å støtte mødrene i prosessen med å bli klar over sin tause kunnskap; sitt morsrepertoar. Dette mener jeg baner veien for en empatisk tilnærming til musikkterapigruppen, der relasjonen (Trondalen, 2008, 2016) mellom mor og musikkterapeut vektlegges, og blir forstått som en nødvendig del av tilnærmingen.

Musikkterapi med foreldre og barn gir muligheter for utvikling og endring gjennom et musikalsk, ressursorientert og mellommenneskelig samarbeid (Aftret, 2002; Gaden, 2015; Oldfield & Flower, 2008). Livet kan være utfordrende og sårbart, også for mennesker innenfor rammen av barnevernet. Men hver og en har alltid ressurser å bygge på (Krüger & Strandbu, 2015). Personlige ressurser er noe vi alle har og forvalter, hver på vår måte. Musikk som ressurs kan fremme barn og unges deltakelse og bidra til fornyet utvikling og vekst (Krüger, 2012, 2016; Krüger & Stige, 2013). Gjennom musikalske opplevelser kan ressurser stimuleres og vanskelige følelser bli bearbeidet, også i krevende familiesituasjoner (Jacobsen, Under publisering; Jacobsen & Thompson, Under publisering). Å bruke egne ressurser i musikalsk deltakelse kan bringe frem latter og egne 'voksekrefter' (Johns, 2008).

Den Andre

Ethvert menneske trenger å bli sett og anerkjent som den vi er i den sammenhengen vi befinner oss i. Filosofen Emmanuel Lévinas (1961/2012) er i sin etikk opptatt av Den Andre—og *Den Andres Ansikt*. Det å kunne se Den Andres Ansikt er det viktigste kjennetegn på mennesket. Det å gjenkjenne Den Andre som suveren, men også det at Den Andre likner meg, det er der det hele starter. Den Andre gjør meg til den jeg er (Henriksen, 2007). Dette blikket for Den Andre, det å virkelig bli *sett*, det er dette som er grunnlag for liv og vekst. Det er når Den Andre ikke synes lenger, der Den Andre mister sitt ansikt (for meg) at krenkelsen eller vold mot den andre kan finne sted. Mennesker innenfor rammen av barnevernet har ofte blitt krenket på en eller annen måte. Det å bli 'grepet fatt i' av barnevernet, kan oppleves som enda en krenkelse i seg selv, eller som frigjørende og livgivende, og muliggjøre en ny start. Makt og ansvar utfordres, og gis flere dimensjon.⁵

---

⁵ Den Andres rolle er også diskutert i Stensæth og Jenssen (2016).

Musikkterapi med mødre og barn i gruppe

Mor-barn prosjektet ble gjennomført ved et mødre hjem, en byomfattende barneverninstitusjon. Mødre hjemmet var et tilbud til vanskeligstilte enslige foreldre med et eller flere barn i ulike aldersgrupper. Familiene bodde i egne leiligheter i et rikt bomiljø der alle generasjoner var representert. Musikkterapi gruppen ble gjennomført for barn i aldersgruppen 2–4 år. Mødrene var 20–30 år. Tre mor-barn dyader møtte trofast opp 10 ganger i løpet av et høstsemester. Musikkterapi gruppen var et frivillig, selvstendig og supplerende tilbud ved institusjonen.

Forskningsprosjektet var kvalitativt orientert. Datamaterialet bestod av video-opptak (Rønholt, Holgersen, Jensen, & Nielsen, 2003), loggbok- og refleksive notater. I analysen ble oppmerksomheten rettet mot musikalske, verbale og observerbare handlinger i gruppen. Datautvalget ble transkribert, analysert og tematisk kategorisert. Det er disse overordnede temaene, resultatene, som danner overskriftene i den videre teksten. Jeg var selv musikkterapeut og forsker i prosjektet, en krevende posisjon som krever stor grad av refleksivitet (Robson, 1993/2002). Informantene gav informert samtykke. Etter endt musikkterapi ønsket, og fikk, alle mor-barn dyadene i gruppen sin egen videokassett med utvalgte film-kutt der de selv var i fokus. De skrev også under en erklæring om gjensidig respekt ved bruk.

Den musikkterapeutiske tilnærmingen var improvisatorisk (Trolldalen, 1997a), men de 60 minuttene hadde en struktur med velkommen-sang, bevegelsesaktiviteter, sang-aktiviteter, fri improvisasjon på musikkinstrumenter, i tillegg til en 'ha-det-bra-sang'.

Personlig og sosial kompetanse

Den musikkterapeutiske tilnærmingen ble tilrettelagt i forhold til den enkeltes nivå og behov, både musikalsk og organisatorisk. Et eksempel kan belyse dette:

Mor velger en stor afrikatromme, setter datteren foran seg på tromma, og begynner deretter å spille. Musikkterapeuten faller umiddelbart inn i samme rytme som mor har initiert. Etter hvert blir kjente melodier introdusert til mors rytmiske trommespill. Datteren legger seg helt ned på tromma og smiler. Etter spillingen gir mor umiddelbart positiv tilbakemelding relatert til den auditive opplevelsen; "det var skikkelig den kule lyden da". Datteren viser også glede og engasjement i form av observerbare smil og konsentrert oppmerksomhet underveis. Resten av gruppen nynner / synger med og akkompagnerer med sine valgte instrument.

Både mødrene og barna gav uttrykk for en overraskende glede og tilfredshet over å spille på instrument de hverken hadde sett før, eller tort spille på tidligere. Denne anerkjennelsen gjaldt både i forhold til dem selv, i møte med barnet sitt, og i møte

med de andre i gruppen. I sammenhengen fremstår musikalsk- og mellommenneskelig samspillkompetanse i den nære relasjonen mellom mor og barn som alternativ til et problemperspektiv på livet. Dette er viktig i en tid der samfunnet endres, og familiestrukturer og sosiale nettverk stadig utfordres og er i endring.

Den første opplevelsen av anerkjennelse skjer i det nære mor/far-barn samspillet (Honneth, 1992/2007). En musikalsk samspillerfaring, forstått som en gjensidig anerkjennelsesrelasjon (Benjamin, 1990), kan fungere forebyggende- og helsefremmende idet relasjonen mellom mor og barn utdypes, og den subjektive opplevelse av mestring styrkes. På denne måten kunne en tenke seg en forebyggende- og helsefremmende effekt gjennom styrking og bekrefting av dyadens identitet gjennom nye og fordelaktige samspillerfaringer.

Trivsel – mestring – overskudd

Mor og barn hadde oppmerksomheten festet på hverandre og delte en opplevelse både musikalsk, fysisk og psykisk. Musikkerapeuten tilbød et anerkjennende musikalsk fundament som tilrettelegger for videre utvikling av aktiviteten.

Voksne og barn har lekt på gulvet, og ligger og hviler seg. Et av barna tar initiativ til å "stå". Alle reiser seg opp, og musikkterapeuten sier "alle kan stå, og så kan vi holde hverandre i hendene". Alle blir med og synger (kjent melodi med ny tekst): "Ja, vi kan danse i sammen nå, danse i sammen nå". Etter ca. 20 sekunder endrer musikkterapeuten teksten til "danse med mamma, danse nå", og flytter seg bort til piano. Mor og barn finner hverandre og danser sammen. Ett av barna tar initiativ til at det vil opp på mammas arm. Mamma løfter opp barnet. De andre mødrene tar etter, og det ender med at alle mødrene svinger barna høyt opp i luften. Musikkterapeuten plukker opp- og viderefører aktiviteten musikalsk fra pianokrakken, og synger "svinge rundt i luften, gjør det nå, svinge rundt i luften nå". Mor og barn leker og synger sammen. Mye latter og moro.

Barn har behov for lekende kommunikasjon gjennom musikalsk lek (Stensæth, 2014) og samhandling. For barnet er musikken og sangen en naturlig del av livet, og riktige ord eller melodi i en sang er underordnet (Bjørkvold, 1989; Bonnár, 2012). I musikkterapigruppen var musikk/sang gjennom lek og bevegelse en naturlig integrert del av barnets væremåte. Også mor hadde tydelig glede av å samhandle med barnet sitt. Mor og barn søkte seg mot hverandre, både fysisk og emosjonelt i en gjensidig anerkjennende form for lek. I denne gjensidige meningskonstruksjonen er det en positiv dialektikk og spenning mellom det ordinære (danse sammen, og det uventede (svinge rundt i luften).

Gjennom musikalsk lek toner mor og barn (Stern, 2000) seg inn mot hverandre. Kreativitet, håp og ressurser er tydelige kjennetegn på denne gjensidige anerkjennelsen

som finner sted. I *Playing and Reality* fremhever psykologen Winnicott (1971) den voksnes og barnets gjensidige spontane deltakelse i lek som terapeutisk i seg selv. Han betoner leken som noe som skaper forbindelse mellom seg selv og andre, mellom fantasi og virkelighet, og mellom det subjektivt opplevde og det objektivt persiperende. Leken får status av å være en opplevelsese- og erfaringsmodus i barnets utvikling. Leken inneholder både kognitive og ffektive elementer (Hansen, 2012), og fungerer vitaliserende (Stern, 2010). En av mødrene uttrykte: "Jeg var så trøtt når jeg kom, men nå er jeg jammen ikke sliten mer".

Tilhørighet til sosialt nettverk

En mor gav uttrykk for at hun gledet seg til musikkterapigruppen fordi:

Først trodde jeg ikke jeg kunne være med, fordi jeg kan 'ke spille no' altså. Men så ble jeg med fordi [barnet mitt] er så glad i musikk, og jeg liker å synge og danse. Dessuten er det fint å gjøre det sammen med andre mødre som har småbarn.

Gruppen fungerte som et sted for å utdype relasjonen mellom mor og barn, og videreutvikle dyadens musikalsk repertoar. Det vil si styrke den subjektive opplevelse av mestring gjennom anerkjennende samspillerfaringer i musikkterapigruppe sammen med andre mødre og barn. Å delta i gruppe kan fremme læringskompetanse ved å se og ta etter andre (modeller), samtidig som en gruppe gir rom for sosialisering aktiviteter der flere deltar og kan komme med kreative innspill (Trolldalen, 1997b).

Musikkens dialogiske natur åpner for en gjensidig avstemming i arbeidet med å skape et felles musikalsk uttrykk (Trondalen & Stensæth, 2012), som skissert i eksemplet ovenfor. I denne prosessen med å tydeliggjøre seg selv i det musikkterapeutiske rom, deltar mor og barn ved å ta i bruk egne ressurser for å utvikle sosiale relasjoner. Forøvrig kan mor-barn dyadens deltakelse i arbeidet med å bli del av/bli forskjellig fra gruppen få en forebyggende- og helsefremmende karakter, gjennom å ta ansvar for sitt eget liv gjennom bevisste valg.

Musikkterapigruppen fungerte også som inngangsbillett til sosiale erfaringer (Bourdieu, 1997) og opplevelse av tilhørighet. Deltakelse i et kulturelt musikktilbud (her: musikkterapigruppen) syntes å gi status: "Jeg skal på musikkterapigruppen på tirsdag". Denne type anerkjennelse, sosial verdsetting, der den enkeltes prestasjoner får betydning, er med på å definere hvem vi er i sosial sammenheng. Alle i gruppen presterte på bakgrunn av sin egen erfaring og engasjement, og bidrog dermed til å skape et sosialt fellesskap. Personlige erfaringer gjennom deltakelse kan bidra til øke personlig selvfølelse eller selvverdsetting (Honneth, 1992/2008).

Mening – livskvalitet

Gjennom forskjellige aktiviteter i mor-barn gruppen kunne mødrene og barna utforske flere roller i forhold til hverandre.

Alle har gjort flere bevegelsesaktiviteter. Mødrene og barna ligger på gulvet og slapper av. Musikkterapeuten synger og akkompagnerer på piano: "Kom og legg deg og hvil deg litt". Ett av barna reiser seg opp og beveger seg litt rundt, før hun går tilbake og legger seg på magen opp på mors rygg. Etter en kort stund legger hun seg ved siden av mor. Etter sangen er ferdig sier alle barna at mødrene skal reise seg opp ("våkne opp ... mamma reise opp"). Bevegelse blant barna, og en mor sier "mamma vil ligge her". Musikkterapeuten sier "noen ganger er vi slitne, og noen ganger er vi ikke slitne". "... kan du stryke – mamma kan ligge – du kan stryke på kinnnet til mamma". Mødrene gir uttrykk for å like idéen (legger seg ned, ler, "drømmen", sier en av mødrene). Mens musikkterapeuten stryker på sitt eget kinn synger hun "stryke på kinnnet, stryke nå, stryke på kinnnet nå" (kjent melodi), og barna stryker på kinnnet til sin mor.

Nå er det barna som aksepterer og tolererer at mødrene er slitne. Barna anerkjenner mødrenes opplevelse ved å tillate at mødrene legger seg på gulvet igjen, mens barna stryker på mødrenes kinn. Med andre ord blir situasjonen gjensidig regulert, idet mødrene får, gjennom barnas bekreftelse, rett til sin egen opplevelse av seg selv som slitne. Barnas behov for bevegelse ("jeg vil ikke ligge jeg") blir ivaretatt ved at barna får være aktive. Felles oppmerksomhetsfokus opprettholdes ved at musikkterapeuten rammer inn og regulerer aktiviteten gjennom instruktiv sang ("stryke på kinnnet"). Før barna stryker mor på kinnnet, bekrefter musikkterapeuten mødrenes opplevelse av tretthet, og oppfordrer barna til å stryke mor på kinnnet.

Imidlertid er ikke denne situasjonene bare enkel. Voksne har et ansvar for- og bestemmer oftest over barn, og vanligvis må barna innrette seg. Kanskje barna har opplevd trette mødre som ønsket å "ligge på sofaen" når de kom fra barnehagen og ønsket oppmerksomhet og kontakt? Disse tankene til tross, her setter musikkterapeuten bevisst det som hun forstår som mors behov i sentrum, samtidig som barnas ønske om å være i aktivitet blir ivaretatt. Ytre sett deler mor og barn opplevelser innenfor en felles erfaringsramme, det vil si innenfor et intersubjektivt felt (Tronick, 1998). På det følelsesmessige nivå så det ut til å være korte glimt av gjensidighet i delingen. Dette er basert på at aktiviteten ble kort (noen sekunder før den ble avbrutt av to av barna), og at ett av barna ganske raskt sa "mamma reise opp". Imidlertid ble en annen mor-barn dyade liggende lenge, og så ut til å ha stor glede av aktiviteten.

Studier viser at oppmerksomhet er en viktig regulator i musikalsk kommunikatív utveksling, ikke minst i den ikke-språklige kommunikasjonen (Malloch & Trevarthen, 2009; Holck, 2002). Det betyr at oppmerksomhet på hverandre (barnet lytter til- og

aksepterer mors behov for hvile, og bekrefter dette ved å stryke på mors kinn), eller i forhold til et felles ytre fokus (sangen), danner utgangspunkt for relasjonen, for det gjensidige samspillet. Felles oppmerksomhetsfokus blir med andre ord en forutsetning, eller en grunnleggende faktor for kontakt og gjensidighet i forhold til mor- og barns handlinger og følelsesuttrykk på det praktiske plan (Hansen, 2012). På teorinivå blir felles oppmerksomhetsfokus sett som en forutsetning for et intersubjektivt, anerkjennende, fellesskap (Schibby, 2009).

Følelsesmessig deling gjennom anerkjennelse

Den musikalske aktiviteten la til rette for deling av følelser gjennom musikalsk deltakelse.

Jenta (4 år) peker på hodet sitt og sier "og meg". Musikkerapeuten synger tilbake til en annen jente "hei, hei, hei, hei, hei". Under denne strofen ser piken (4 år) på musikkterapeuten og synger "og meg, og meg og meg og meg" samtidig som hun spiller 6 toner tett etter hverandre i diskanten. Musikkerapeuten gjør en stor armbevegelse mot henne, bøyer meg ned slik at mitt hode er noe lavere enn hennes, og svarer leende "Nei, synes du det da?" Hun svarer "jaa" (jeg bekrefter med "ja") mens hun smiler og tar bena ut til siden. "Er [Guri] kommet?". "Jaaa". Kraftig spill med akkorder på piano til sang, "ja, du er her". Hun glir ned fra fanget til mor og ned på gulvet. Kort pause. "Vi sitter her og synger, er [Guri] kommet?". "Ja, jeg ruller", svarer hun fra gulvet. Musikkerapeuten synger tilbake mens rytmen i sangen matcher hennes rulling. "Ja, du ruller rundt, og vi synger hei til deg, hei til deg". Pause ... Piken forblir på gulvet. Musikkerapeuten skifter blikkretning, endrer rytmen i musikken, og lar musikken fungere som et signal til neste aktivitet. Latter fra flere i gruppen. Jenta krabber tilbake til mors fang, og musikkterapeuten spør henvendt til hele gruppen "Hva skal vi gjøre?"

Det som trer tydeligst frem i denne sekvensen, er barnets initiativ og forsøk på å skape en relasjon til musikkterapeuten i form av "se-på-meg-appeller" ("og meg, og meg", toner på piano, intensitet i stemmen, fysiske bevegelser, blikkontakt, oppmerksomhet). Jenta kjenner aktiviteten godt, og vet at hun må vente på tur. Turtakingen er tydelig i den ytre strukturen i form av verbale henvendelser, og i den musikalske rammen med klare spørsmål og svar i sangen. Når musikkterapeuten gir henne sin fulle oppmerksomhet (ser på henne), skjer det fysisk ved at hun gjør en stor armbevegelse, og antyder verbalt via metanivå ("Nei, synes du det da?"). Guri svarer med et smil, og beveger bena ut til siden. Det skjer en kryssmodal avstemming (Stern, 2000). Det vil si at responsen kommer i en annen form (en annen modalitet) enn ytringen først ble presentert i. Denne følelsesmessige utvekslingen (smil, intensitet- og flyt i turtakingen mellom jente og musikkterapeut) matches på *måten* dialogen føres på (for eksempel

gjensidig observerbar intensitet i bevegelse og stemme). Etter jenta har ålet seg ned på gulvet (musikkterapeuten aksepterer denne handlingen), opprettholdes felles oppmerksomhetsfokus gjennom sangens rytme og melodi. Hun svarer på spørsmålet (bekrefter) at hun er her, men utvider med "jeg ruller". Guri og musikkterapeut fortsetter å dele fokus ved at musikkterapeuten legger hennes svar inn sangteksten ("ja, du ruller rundt") i den felles "kode-sang". Gjensidig anerkjennende kommunikasjon opprettholdes mellom de to gjennom å konstruere et intersubjektivt felt, der musikken og sangen rammer inn dialogen, til tross for at de har ulik interaksjonsstil og alder.

For at mennesker skal bli klar over- og utvikle et forhold til seg selv og sine omgivelser, er det livsnødvendig å bli sett (Honneth, 1992/1200/; Lévinas, 1961/2012; Satir, 1972/79). Gjennom en annens reaksjon kan bevissthet om seg selv utvikles. Ved musikkterapeutens reaksjon på jenta gir hun barnet "en oppskrift" på hvordan musikkterapeuten reagerer på hennes deltakelse. Innenfor rammen av musikkterapigruppen får jenta utfolde seg og prøve ut grenser. Her er det avgjørende at jentas initiativ anerkjennes som viktig for musikkterapeuten, som gir tilbakemelding til henne om at hun forstår det piken kommuniserer. Akseptasjon åpner for videre samhandling i relasjonen, og barnet kan knytte selvaktelse til sin egen væremåte. Uten denne anerkjennelsen ville videre kommunikasjon vært vanskeliggjort.

Musikkterapi som anerkjennelse

Enhver relasjon, også den musikalske, innebærer en reell risiko. Vi vet aldri helt hvordan vi vil bli mottatt. Vi kan kjenne oss avvist eller anerkjent. Som kommuniserende mennesker søker vi mot hverandre, i denne sammenheng eksemplifisert med musikalsk samspill i en mor-barn gruppe. Gjennom musikalsk selvvalgt deltakelse kunne mødre og barn oppleve å bli sett og hørt av hverandre. Filosofisk sett ble de til og gitt gjensidig verdi gjennom felles musikalske aktiviteter i en sosial ramme. Møtet med Den Andres Ansikt (Lévinas, 1961/2012) – det å virkelig bli *sett* – kunne legge til rette for liv og vekst.

Mødrene og barna delte positive opplevelser gjennom musikalske aktiviteter. Deltakelsen var frivillig, med utgangspunkt i egne ressurser. Gjennom musikalsk deltakelse erfarte de trivsel, mestring og overskudd. Den personlige og sosiale kompetansen ble utforsket, også ved hjelp av instrumenter (Oldfield, Tomlinson & Loombe, 2015) med forskjellige kvaliteter og klanger. Mødre og barn kunne kjenne på emosjonell hengivenhet i primærrelasjonen (Honneth, 1992/2007) mellom dem. Denne grunnleggende anerkjennelsen ble utforsket, idet mor og barn deltok i dans, bevegelse,

sang og spill. Musikalske aktiviteter og personlig deltakelse la til rett for utforsking og utvidelse av det intersubjektive felt (Tronick, 1998). Mødre og barn utforsket den mentale (intersubjektive) kontakten seg imellom gjennom en musikalsk relasjon. Disse musikalske opplevelsene bidro til å frigjøre lekende krefter, der mødre og barn overrasket seg selv ("Først trodde jeg ikke jeg kunne være med"). Musikkterapigruppen syntes å legge til rette for fornyet mening og livskvalitet i en krevende hverdag.

Mange mennesker innenfor rammen av barnevernet har dårlig erfaring med inkludering. Flere har også opplevd tap av rettigheter. Noen ganger er dette knyttet til ytre omstendigheter som for eksempel tap av voksne som kunne støtte barnet/ ungdommen med det personen trengte til enhver tid (mat, klær), andre ganger til individets *opplevelse* av tap av rettigheter. På denne måten vil et rettighetsperspektiv på musikk bidra til en fornyet livstolkning der musikk blir sett på som én vei til styrket identitet for *alle* mennesker, uavhengig av økonomisk og sosial status. Musikk blir da en rettighet alle forvalter, en rett til deltakelse i et kulturelt fellesskap gjennom musikk. Mødrene valgte selv å delta i musikkterapigruppen, som var et frivillig tilbud. Flere mødre trodde først at de ikke kunne delta i en musikk-gruppe siden de ikke hadde tidligere erfaring med å delta i musikkaktiviteter. Imidlertid fikk høre at de *hadde* rett til å delta, og at de bare kunne melde seg på. Den opplevde meningen av tilhørighet ble knyttet til egendeltakelse og livskvalitet. Slik sett vil en rettslig (kognitiv respekt) og opplevd anerkjennelse kunne bidra til inkludering.

Musikkterapigruppen ble lagt til kveldstid, for at de mødrene som var i jobb rakk å komme tidsnok for å delta. Alle deltagerne fikk anledning til å delta på bakgrunn av sine egne ressurser og interesser. Mødrene og barnas prestasjoner og ferdigheter ble tolket i en kontekstuell ramme der alles bidrag var viktig. Dette skapte en helhet som ble verdsatt av både barna og deres mødre. Et av barna gav uttrykk for et vitaliserende sosialt fellesskap: "jeg æ'kke sliten jeg når vi synger sånn". En av mødrene trodde ikke hun kunne være med fordi hun kunne "ikke spille no', altså". Deltakelse i gruppen viste det motsatte: hun ble verdsatt av sitt barn og gruppedeltakerne, og uttrykte senere tilhørighet til dette verdifellesskapet. Jeg ser for meg at mødrene erfarte en sosial verdsetting (Honneth, 1992/2007), der deres individuelle bidrag ble anerkjent og gitt betydning i et verdifellesskap. Mødrene fortalte sine nettverk om at de gikk i 'musikkgruppe'. Deltakelse i musikkterapigruppen syntes å øke dyadens sosiale kapital (Bourdieu, 1997). Gjennom musikalsk aktivitet og deltakelse ble den enkeltes, og dyadens, bidrag satt inn i et verdifellesskap som gav den enkelte/dyaden verdi og verdighet. Mødrenes og barnas bidrag fikk sosial verdi ved at de gjorde musikkterapigruppen til 'sitt sted' gjennom deltakelse og aktive ønsker om hva de ville vi skulle gjøre når vi var sammen.

I artikkelen *Anerkjennelsens psykologi* ser Falkum, Hytten og Olavesen (2011) på interaksjonen mellom anerkjennelsens former, og drøfter teoretiske og terapeutiske implikasjoner. Utgangspunktet er tanken om at det er sannsynlig at krenkelser eller tap av anerkjennelse på ett nivå øker risikoen for tap på flere nivåer. Jeg tenker det motsatte også vil gjøre seg gjeldende, det vil si at anerkjennelse på ett nivå bidrar til økt anerkjennelse på et annet. For eksempel kunne musikkterapigruppen, som et sosialt og kulturelt fellesskap der alle bidrog med sine personlige egenskaper og ferdigheter, bidra til en sosial verdsetting. Det vil si et bidrag til en kulturell selvforståelse som utvider samfunnets ramme for hva kultur er og skal være i møte med alle mennesker.

Falkum, Hytten og Olavesen (2011) hevder en økning i systematiske studier av samspillet mellom de ulike anerkjennelsesformene vil kunne gjøre behandling og helsefremmende arbeid mer presist og effektivt. Integrasjon, deltakelse, økonomisk støtte og helsetilbud er alle eksempler på fenomenen som påvirker opplevelse av eget liv og verdi. Tap av anerkjennelse, det være seg i nære relasjoner, rettslig eller sosialt, synes å påvirke identitet og opplevd egenverd. Mennesker innenfor rammen av barnevernet kan fortelle om opplevelser som forandrer livet. Troen på seg selv, og andres tro på at en kan noe, er avgjørende (Krüger & Strandbu, 2015; Lange, 1991). Et paradoks dukker opp i en kartlegging av holdninger til skolegang for barn og unge med tiltak fra barnevernet, der de ansatte i barnevernet hadde lave forventninger til læringsresultater og fullføring av skolegangen for disse barn og unge (Kavli, Sjøvold & Ødegaard, 2015). Denne type verdsetting var det motsatte av forventningen til mødre og barn i gruppen. Der var det uttalte fokus: alle deltar på egne premisser, og alle bidrar gjennom sin egen erfaringsbakgrunn, med egne prestasjoner og interesser. En *slik* verdsetting kan utfordre, og utfylle, samfunnets kulturelle selvforståelse, det vil si dennes etiske verdier og mål.

Gjennom en etisk forankring som Lévinas (1961/2012) tar utgangspunkt i, blir vi tilbudt å se inn i Den Andres Ansikt. Vi kan både gjenkjenne oss selv, og *anerkjenne* den Andres annerledeshet. Denne type blikk bidrar til å forebygge stigmatisering og krenkelser, og oppheve noe av det maktforhold som alltid vil være i et (her) musikkterapiforhold. Når vi våger å se inn i Den Andres Ansikt, som en ukrenkelige menneskelig skapning, kan også musikkterapi bidra til anerkjennelse, oppreisning og en fornyet utviklingslinje for hver enkelt menneske.

Oppsummering

Denne teksten har presentert et musikkterapiprosjekt ved et mødre hjem innenfor rammen av barnevernet. Mødre og barn (2–4 år) deltok i en musikkterapi gruppe i 4 måneder. Målet for prosjektet var å prøve ut musikk som virkemiddel for bedring av oppvekstvilkår. Hovedspørsmålet i teksten har vært å utforske hvorledes musikalsk anerkjennende samhandling kan bidra til å styrke og utvikle samspillet mellom mor og barn i en musikkterapi gruppe innenfor rammen av barnevernet. Praktiske eksempler fra musikkterapi gruppen er diskutert med utgangspunkt i nyere intersubjektiv utviklingsteori med et særlig fokus på *anerkjennelse*.

Resultatene fra musikkterapiprosjektet viser at relasjonen mellom mor og barn utdypes og den subjektive opplevelse av egen mestring styrkes. Gjennom egen deltakelse i et kulturelt og musikalsk nettverk, tilbyr musikalsk samspill en opplevelse av tilhørighet til tid og sted. Dette kan bidra til styrking av kreativ energi og en anerkjennelse av egen identitet gjennom nye og livgivende opplevelser. Filosofisk sett knyttes anerkjennelsens former til sosial tilhørighet og psykisk helse gjennom et samspill mellom primærrelasjoner (emosjonell hengivenhet), rettsforhold (kognitiv respekt) og verdifelleskap (sosial verdsetting). Teksten foreslår at når vi våger å se inn i Den Andres Ansikt, som en ukrenkelig menneskelig skapning, kan også musikkterapi bidra til anerkjennelse, oppreisning og en fornyet utviklingslinje for hver enkelt menneske.

Referanser

- Aftret, K. (2002). Musikk i forebyggende og helsefremmende arbeid. *Musikkterapi*, 27(2), 6–22.
- Bae, B. (1985). *Hvor er opplevelsen. Rapport fra et forprosjekt om voksen-barn relasjon i barnehagen*, vol. 4/85. Oslo: Barnevernsakademiets Skriftserie.
- Benjamin, J. (1990). An Outline of Intersubjectivity: The Development of Recognition. *Psychanalytic Psychology*, 7 (suppl.), 33–43.
- Bjørkvold, J.-R. (1989). *Det musiske menneske*. Oslo: Freidig Forlag.
- Bonnár, L. (2012). Mellom liv og drøm. Vuggesanges helsefilosofiske betydning. I G. Trondalen og K. Stensæth (red.) *Musikk, barn, helse*, s. 69–100. Oslo: NMH-publikasjoner 2012:3, Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 4.
- Bourdieu, Pierre (1997). The Forms of Capital. I: A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown og A. Stuart (red.) *Education, Culture, Economy, and Society* (46–58). Oxford: Oxford University Press. [Bourdieu's tekst var først publisert på tysk i 1983.]

- Falkum, E., Hytten, K. og Olavesen, B. (2011). Anerkjennelsens psykologi. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 48, 1080–1085.
- Dews, P. (2007). *Honneth in London*. March 30, 2007. Lastet ned 15.2.2016 fra: <https://blackthumb.wordpress.com/2007/03/30/honneth-in-london/>
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. og Target, M. (2002). *Affect Regulation, Mentalization and the Development of Self*. New York: Other Press.
- Gaden, T.S. (2015). *Samspill, sang og trygge både. En gruppe førstegangsmødres opplevelser av et musikkterapitilbud på helsestasjonen sammen med barna sine*. Masteroppgave, Norges musikkhøgskole. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Hansen, B.R. (2012). *I dialog med barnet. Intersubjektivitet i utvikling og psykoterapi*. Oslo: Gyldendal.
- Henriksen, J.-O. (2007). Emmanuel Lévinas: Den andre gjør meg til den jeg er. I K. Steinsholt og L. Løvlie (red.) *Pedagogikkens mange ansikter. Pedagogisk idéhistorie fra antikken til det postmoderne* (528–539). Oslo: Universitetsforlaget.
- Holck, U. (2002). 'Kommunikalsk' Samspill i Musikterapi. *Kvalitative analyser af musikalske og gestiske interaksjoner med barn med betydelige funtionsnedsettelser, herunder barn med autisme*. Ph.d.-avhandling, Aalborg Universitet. Aalborg: Aalborg Universitet, Det humanistiske fakultet.
- Honneth, A. (1992/2008). *Kamp om anerkjennelse. Om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk* (L. Holm-Hansen, overs.). Oslo: Pax.
- Jacobsen, S. L. (Under publisering). Child protection: Music therapy with families and emotionally neglected children. I S. L. Jacobsen og G.A. Thompson (red.) *Music Therapy with Families: Clinical Approaches and Theoretical Perspectives*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Jacobsen, S.L. og Thompson, G.A. (Under publisering). *Music Therapy with Families: Clinical Approaches and Theoretical Perspectives*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Johns, U.T. (2008). "Å bruke tiden – hva betyr det egentlig". Tid og relasjon – et intersubjektivt perspektiv. I G. Trondalen og E. Ruud (red.) *Perspektiver på musikk og helse. 30 år med norsk musikkterapi*, s. 67–84. Oslo: NMH-publikasjoner 2008: 3, Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 1.
- Johns, U.T. og Svendsen, B. (2012). Utviklingsrettet intersubjektiv terapi med barn. I B. Svendsen, U.T. Johns, H. Brautaset og I. Egebjerg (red.) *Utviklingsrettet intersubjektiv psykoterapi med barn og unge* (35–73). Bergen: Fagbokforlaget.

- Kavli, H., Sjøvold, J. M. og Ødegaard, K. S. (2015). Barne- ungdoms- og familie- direktoratets kartlegging av holdninger til skolegang for barn og unge med tiltak fra barnevernet. Oslo: Bufdir. Lastet ned 20.2.2016 fra: http://www.bufdir.no/PageFiles/11667/Kartlegging_av_holdninger_til_skolegang_for_barn_og_unge_med_tiltak_fra_barnevernet.pdf
- Kirkerud, H. (2015). *Selvfølelse som livsfundament. Musikkterapeuters arbeid med barn og unges psykiske helse*. Masteroppgave, Norges musikkhøgskole. Oslo: Norges musikkhøgskole.
- Krüger, V. (2012). *Musikk – fortelling – fellesskap. En kvalitativ undersøkelse av ungdommers perspektiver på deltakelse i samfunnsmusikkterapeutisk praksis i barnevernsarbeid*. Ph.d.-avhandling, Universitetet i Bergen. Bergen: UiB, Inst. for musikk.
- Krüger, V. (2016). Musikk som ressurs for ungdommers livslange læringsbehov – et tverrfaglig eksempel fra skolen og barnevernets praksis. I K. Stensæth, V. Krüger og S. Fuglestad (red.) *I transitt- mellom til og fra. Om musikk og deltagelse i barnevern*, s. 63–80. Oslo: NMH-publikasjoner 2016:4, Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 9.
- Krüger, V. og Stige, B. (2013). Perspektiver på musikkterapi i barnevernet: Musikk som ressurs for å fremme barn og unges deltagelse. *Norges Barnevern*, 90(2), 110–124.
- Krüger, V. og Strandbu, A. (2015). *Musikk, ungdom, deltagelse – musikk i forebyggende arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lange, J. (1991). *Ungdom må få vise at de kan ting*. Larkollen ungdomspsykiatrisk behandlingshjem. Oslo: Rapport fra Barnevernets utviklingssenter.
- Lévinas, E. (1961/2012). *Totality and Infinity. An Essay on Exteriority* (A. Lingis, overs.). Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Malloch, S. og Trevarthen, C. (2009). *Communicative Musicality. Exploring the basis of human companionship*. Oxford: Oxford University Press.
- Oldfield, A. og Flower, C. (2008). *Music Therapy with Children and their Families*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Oldfield, A., Tomlinson, J. og Loombe, D. (2015). *Flute, Accordion or Clarinet? Using the Characteristics of Our Instruments in Music Therapy*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Robson, C. (1993/2002). *Real World Research. A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers* (2. utg.). Oxford: Blackwell Publishers.
- Rønholt, H., Holgersen, S.-E., Jensen, K.F. og Nielsen, A.M. (2003). *Video i pædagogisk forskning – krop og udtryk i bevægelse*. København: Hovedland Institut for idræt, Københavns Universitet.

- Satir, V. (1972/79). *Familieliv, samspill og utvikling*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Schibby, A.L.L. (1996). Anerkjennelse: En terapeutisk intervensjon? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 33(6), 530–537.
- Schibby, A.-L.L. (2009). *Relasjoner. Et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psyko-dynamisk psykoterapi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stensæth, K. (2014). Leg og musikkterapi. I L.O. Bonde (red.), *Musikkterapi. Teori, utdannelse, praksis, forskning. En håndbok om musikkterapi i Danmark* (138–146). Århus: KLIM.
- Stensæth, K. og Jenssen, D. (2016). Deltagelse – en diskusjon av begrepet. I K. Stensæth, V. Krüger og S. Fuglestad (red.) *I transitte – mellom til og fra. Om musikk og deltagelse i barnevern*, s. 15–35. Oslo: NMH-publikasjoner 2016:4, Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 9.
- Stern, D.N. (1995). *The Motherhood Constellation*. New York: Basic Books.
- Stern, D.N. (2000). *The Interpersonal World of the Infant. A View from Psychoanalysis & Developmental Psychology*. New York: Basic Books.
- Stern, D.N. (2010). *Forms of Vitality: Exploring Dynamic Experience in Psychology, the Arts, Psychotherapy, and Development* Oxford, New York: Oxford University Press.
- Trevarthen, C. (1980). The Foundations of Intersubjectivity: Development of Interpersonal and Cooperative Understanding in Infants. I D.R. Olson (red.), *The Social Foundations of Language and Thought* (316–342). New York: Norton.
- Trevarthen, C. og Malloch, S. (2000). The Dance of Wellbeing: Defining the Musical Therapeutic Effect. *Nordic Journal of Music Therapy*, 9(2), 3–17.
- Trollaldalen, G. (1997a). *Musikkterapi og samspill. Et musikkterapiprosjekt for mor og barn*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo. Oslo: UiO, Inst. for musikk og teater, avd. for musikkvitenskap.
- Trollaldalen, G. (1997b). Music Therapy and Interplay. A Music Therapy Project with Mothers and Children Elucidated through the Concept of "Appreciative Recognition". *Nordic Journal of Music Therapy*, 6 (1), 14–27.
- Trondalen, G. (2008). Musikkterapi – et relasjonelt perspektiv. I G. Trondalen og E. Ruud (red.) *Perspektiver på musikk og helse 30 år med norsk musikkterapi*, s. 29–48. Oslo: NMH-publikasjoner 2008:3, Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 1.
- Trondalen, G. (2016). *Relational Music Therapy: An Intersubjective Perspective*. Dallas: Barcelona Publishers.
- Trondalen, G. og Stensæth, K. (2012). *Barn, musikk og helse*. Oslo: NMH-publikasjoner 2012:3, Skriftserie fra Senter for musikk og helse, vol. 4.

Tronick, E.Z. (1998). Dyadically Expanded States of Consciousness and the Process of Therapeutic Change. *Infant Mental Health Journal*, 19(3), 290–299.

Winnicott, D.W. (1971). *Playing and Reality*. London, New York: Tavistock/Routledge publication.